

УДК 1 (477)

DOI: 10.17721/2413-7065.2(91).2024.308577

МАНІПУЛЯТИВНИЙ ВПЛИВ СУЧАСНОГО РАШИЗМУ НА МАСОВУ СУСПІЛЬНУ СВІДОМІСТЬ: СУТНІСТЬ, ЗАСОБИ, НАРАТИВИ**Валентин КРИСАЧЕНКО**

orcid.org/0000-0002-4965-2750

доктор філософських наук, професор,

завідувач відділу військово-патріотичного виховання НДІУ

Анотація. Досліджується маніпулятивний вплив рашизму на масову свідомість як інструмент агресивної ідеології рашизму. Маніпулятивна агресія на суспільство своєю метою має знищення його історичної та колективної пам'яті. В стан ревізії, безжалісної критики та відторгнення ставляться нагромаджений життєвий досвід та мораль, відкидаються його екзистенційні критерії адаптації до світу. Національний ціннісний вимір життя підміняється образом нав'язаної фантомної реальності, вигаданої суб'єктом впливу. Але за цією фантомною реальністю завжди знаходиться замовник і користувач, зазвичай – рашизм. Нав'язані суб'єктом впливу світосприйняття та алгоритм дій стають поживним матеріалом для реалізації агресивних намірів ініціатора маніпуляцій. Для рашизму інформація постає обов'язковим інструментом здійснення внутрішньої і зовнішньої політики. Практикується жорстка селекція знань щодо дійсного стану речей, а її межі визначаються загальною догматикою влади та поточними стратегемами її функціонування. Зміст інформації зазвичай біполярний: позитивний, життєствердний, мобілізуючий – створення ідеального образу буття для підлеглого населення; вкрай негативний – презентація «іношого світу» як ворожого, нездалого, аморального, агресивного тощо. Утвердження в масовій свідомості офіційної інформаційної матриці відбувається за допомогою різноманітних засобів, зокрема: інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ІПСО) як цілеспрямованої акції з утвердження бажаних наративів у гуманітарному просторі; агресії і терору/розбою з відповідними насильницькими діями щодо об'єктів впливу. Застосовується селекція існуючих фактів, використання вигаданих/недійсних подій з наступним творенням тих чи інших конструктів/кlišе з цільовою інтерпретацією спекулятивних наративів.

Ключові слова: Україна; російська агресія; рашизм; інформоцид; суспільна свідомість; маніпуляційний вплив.

MANIPULATIVE INFLUENCE OF MODERN RASHISM ON MASS SOCIAL CONSCIOUSNESS: ESSENCE, MEANS, NARRATIVES**Valentyn KRYSACHENKO**

Doctor of Philosophical Sciences, professor,

Head of the Military and Patriotic Education Department of RIUS

Annotation. The manipulative influence of rashism on the mass consciousness is studied as a tool of the aggressive ideology of rashism. The goal of manipulative aggression against society is the destruction of its historical and collective memory. Accumulated life experience and morals are placed in a state of revision, merciless criticism and rejection, and its existential criteria for adaptation to the world are rejected. The national value dimension of life is replaced by the image of an imposed phantom reality invented by the subject of influence. But behind this phantom reality there is always a customer and a user, usually rashism. The worldview and algorithm of actions imposed by the subject of

© Крисаченко В.

influence become nutritious material for the implementation of the aggressive intentions of the initiator of the manipulations. For rashism, information becomes a mandatory tool for implementing domestic and foreign policy. A strict selection of knowledge regarding the actual state of affairs is practiced, and its limits are determined by the general dogma of the government and the current strategies of its functioning. The content of information is usually bipolar: positive, life-affirming, mobilizing – creating an ideal image of being for the subordinate population; extremely negative - presentation of the "other world" as hostile, incapable, amoral, aggressive, etc. Confirmation of the official information matrix in the mass consciousness takes place with the help of various means, in particular: informational and psychological special operations (IPSO) as a purposeful action to confirm the desired narratives in the humanitarian space; aggression and terror/robbery with corresponding violent actions against objects of influence. The selection of existing facts, the use of fictitious/invalid events followed by the creation of certain constructions/clichés with the target interpretation of speculative narratives is applied.

Key words: Ukraine; Russian aggression; rashism; informocide; public consciousness; manipulative influence.

Постановка проблеми. Після розпаду СРСР росія однобічним нелегітимним чином призначила себе його спадкоємицею і, зокрема, самочинно захопила місце цієї держави в Раді Безпеки ООН. У своїх амбіціях та зазіханнях на світове панування рф виявилася цілком послідовним продовжувачем злочинних практик своїх попередників, починаючи від монголо-татарської орди і закінчуючи радянською «імперією зла». Було розв'язано низку агресивних кампаній проти сусідніх незалежних держав, а саме: Придністровський конфлікт; першу російсько-чеченську війну 1994–1996 років; другу російсько-чеченську війну 1999–2009 років; російсько-грузинську війну 2008 року; російсько-українську війну з 2014 року, котра з 24 лютого 2022 року переросла в повномасштабну агресію проти України із застосуванням всіх доступних для ворога засобів і методів здійснення злочинів проти людяності.

Невід'ємною складовою агресивної політики рашистів проти інших держав і народів, проти свободи і демократії є пропаганда власних фантомних наративів щодо сутності буття. Їхне

призначення – виправдання власних загарбницьких дій та створення легітимного образу автократичного режиму рашистів як ідеальної держави. Важливим напрямком політики рашизму є **інформоцид**, здійснюваний як проти власного населення, так і стосовно міжнародного співтовариства. З цією метою використовуються найрізноманітніші прийоми та засоби маніпулювання суспільною свідомістю з тим, щоб отримати бажаний позитивний результат для утвердження «русского мира» та паплюження демократичних цінностей.

Актуальність. Чергова імперська спроба знищення ідентичності України вимагає ретельного аналізу тих внутрішніх політичних рухів та ментально-етологічних матриць поведінки агресора, котрі сформували в нього певність щодо можливості і необхідності розпочати неспровоковану повномасштабну війну в центрі Європи. Знання про стратегію та моделі поведінки рашистів уможливує пошук адекватних моделей спротиву проти агресора, утвердження цінностей європейського ґатунку, консолідації українського суспільства у боротьбі з ворогом загалом. Особливого значення

при цьому набуває аналіз маніпулятивних впливів кремлівських ідеологів на формування суспільної свідомості, причому як усередині самої імперії, так і поза її межами. Відповідні мета, засоби і методи пропаганди породжують псевдонаукові, спекулятивні наративи, котрі можуть впливати (і впливають) на громадську і політичну думку в Україні та всьому світі.

Аналіз основних джерел, досліджень і публікацій. Пильної уваги заслуговують узагальнення щодо сутності тоталітаризму відомих вчених-аналітиків: В. Андрущенко, В. Бадріака, В. Брехуненка, В. Горбуліна, Р. Конквеста, В. Огнев'юка, В. Огризка, Б. Парахонського, О. Самарського, Т. Снайдера [2; 7; 9; 16]. В низці ґрунтовних праць простежено значення ідеологічного інструментарію експансіонізму для російської держави в усіх її історичних, політичних формовіленнях (улус-ханство-царство-імперія-союз-федерація), при цьому сам зміст відповідних ідеологем міг бути варіативним залежно від ситуативних обставин та конкретних цілей агресії [3; 10; 13; 17]. Питання української минуштини в контексті новітньої російсько-української війни висвітлює ґрунтовне двотомове видання «За Ідентичність і Незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі. У двох книгах» [8]. Автори унаочнюють причини сучасної війни, перебіг її гібридної фази, природу путінської росії та її неоімперського проекту, скерованого на підпорядкування пострадянського простору і його суцільну делімітацію. Особлива увага звернена на підґрунтя рашизму, котрий став визначальним чинником у повномасштабній військово-політичній агресії сучасної

росії проти незалежної України. Наголошено, що нинішня війна спрямована не тільки на знищення України, а й на руйнацію сучасного світового устрою.

У дослідженні «Сучасна російсько-українська війна у координатах історії» (2023) аналізується системна негативізація образу України та українців в очах світової свідомості та рашизму [11]. Показано, у який спосіб інструменталізується постколоніальна продукція, що слугує мобілізаційним ресурсом Москви у гібридній війні проти України. Низку проблем, пов'язаних з трансформацією путінізму в тоталітарну систему, сценарії пострадянського транзиту російської федерації, трансформацію росіян у колективного путіна, загрозову суть рашизму для України і світу та ін. розглянуто в праці «Рашизм: Звір з безодні» (2023) [18]. Напрацьовані ідеї, докази та обґрунтування злочинної сутності рашизму слугують надійним фундаментом для оцінки феномену викривлення та спотворення ним інформаційної реальності.

Метою статті є аналіз основних маніпулятивних прийомів, засобів та наративів рашистської пропаганди, а також можливості протистояння втіленню в життя створюваної за допомогою інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ІПСО) фантомної картини світу. Це має непересічне значення для ефективного спротиву та подолання нинішньої стратегії рашизму в його домаганнях підкорення України та знищення її ідентичності.

Виклад основного матеріалу. В часи М. Горбачова гласність суттєво деміфологізувала примарну жар-птицю комунізму і розкрила очі на жахи і злочини тоталітаризму. СРСР розпався, а

колишні союзні республіки стали незалежними. В самій росії, яка завжди асоціювала себе з цією країною і проголосила себе її всебічною правонаступницею, поширилися розчарування та безлад, розгулявся криміналітет, наростало відчуття її геополітичного приниження та екзистенційного колапсу. Але, уявивши для себе, що міжнародна спільнота не зацікавлена в її реформації, остерегаючись катастрофічних наслідків розпаду суперядерної держави, росія досить швидко реанімувала свої традиційні засоби зміцнення та розширення імперії. У сфері ідеології на корисний вжиток були заангажовані традиційні догматичні імперські гасла про якісь особливі «духовні скрепи».

Загарбання чужих територій тривалий час виступало в політиці своєрідним мірилом успішності держави, її претензій на світове чи регіональне лідерство. **Російська держава і донині залишається класичною тоталітарною імперією з зазіханнями на утвердження матриці «русского мира» в усьому світі.** Подібна експансія здійснюється за допомогою найрізноманітніших методів, базовим з яких був і залишається насильницький, шляхом силового втручання у внутрішні справи інших країн та народів, з наступним підкоренням їх своїй владі. Використовуються також численні інші інструментальні варіанти втягування об'єктів інтересу до сфери свого впливу – терор, шантаж, підкуп, знеособлення тощо [15].

Одна з головних причин подібної живучості цього режиму – його орієнтація на кардинальне **переформатування окупованих територій**, нівелювання існуючого соціально-політичного ладу та духовно-світоглядних цінностей

підлеглого населення й одночасно насильницьке нав'язування власної матриці поведінки та дії у корисливих інтересах. Визначальне місце в подібному перезавантаженні онтологій відіграють не лише репресивні заходи, але й відповідні міфологеми та догмати імперії. І своєрідним ідеологічним осердям функціонування тоталітарного режиму є **маніпулювання масовою свідомістю**, нав'язування людям своєї «єдино правильної» точки зору на все суще. В це «суще» для рашистів включається все на світі, починаючи від самого Господа Бога і закінчуючи ідеалізацією власного безумства. Головне – переконати сприймача в істинності сказаного, сприйняти це як абсолютну істину.

Чільне місце в такій політиці нав'язування спекулятивних наративів посідає певна **ідеологічна структура**, будь-то кланова, церковна чи партійна організація, котрі безпосередньо підпорядковані верховному правителю. Названі сегменти влади завжди працюють у тісному тандемі з карально-силовими установами. В різні часи ідеологічні доктрини рашизму доповнювались ситуативними стратегемами, котрими опікувались відповідні ідеологічні та виконавчі структури, починаючи від опричників Грозного і закінчуючи більшовиками Леніна чи єдиноросами путіна.

Ще в 2003 р. британський публіцист Л. Брітт здійснив **порівняльний аналіз відомих у ХХ ст. фашистських режимів**, як класичних (Італія, Німеччина, Іспанія), так і сателітних (похідних) (Португалія, Греція та ін.). Дослідник виокремив 14 інваріантних рис цього політичного режиму: 1. Значні вияви націоналізму. 2. Зневага до прав людини. 3. Пошук ворога для виправдання

всіх проблем держави та об'єднання населення навколо боротьби з цим ворогом. 4. Переваги для військових та військової сфери. 5. Панування сексизму. 6. Контрольовані ЗМІ. 7. Одержимість національною безпекою. 8. Релігія та влада тісно пов'язані. 9. Корпоративна влада захищена. 10. Робоча сила придушена. 11. Одержимість злочином і покаранням. 12. Протекціонізм та корупція. 13. Фальшиві вибори. 14. Зневага до інтелектуалів і мистецтва та придушення академічної свободи [12].

Наведені ознаки фашизму повною мірою властиві і путінській системі, причому низка з них в набагато відвертішій і явленій формі [5; 6]. Це можна виявити по будь-якій позиції. Скажімо, доктрина націоналізму реалізується як уславляння та просування в глобальному масштабі доктрини «руського мира», зневага до прав людини в московії доведена до абсолюту. Штучно створений образ ворога завжди виконував для деспотії головну функцію переорієнтації невдоволення населення на зовнішній вектор, номенклатурна еліта була і є головним споживачем награваного тощо.

У концентрованому вигляді специфіка сучасного рашизму (а по суті – ордофашизму) отримала належну оцінку в Заяві Верховної Ради України **«Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненавистницьких»**, ухваленій Постановою ВРУ від 2 травня 2023 р. В цьому документі виразно вказується на складові частини рашизму як різновиду тоталітарної ідеології та практики: російський шовінізм й імперіалізм, практика комуністичного режиму СРСР та націонал-соціалізму

(нацизму). До цих класичних доктрин путінський режим додав певні інновації, породжені хворою мрією про світове панування. Це, зокрема, системні порушення прав та основоположних свобод людини; культ сили та мілітаризм; культ особи, що перебуває на верхівці вертикалі влади, та сакралізація інститутів держави; самозвеличення росії та росіян за рахунок насильницького пригнічення та/або заперечення існування інших народів; експансіоністська державна політика нав'язування ідей «руського мира»; систематичне порушення загально визнаних принципів і норм міжнародного права; створення та підтримка терористичних організацій; використання заборонених методів ведення війни та системне вчинення воєнних злочинів та злочинів проти людяності; регулярне застосування до інших держав практики економічного та енергетичного шантажу; регулярні погрози щодо застосування ядерної зброї проти інших держав та створення техногенних катастроф [14].

Осердьовою ідеологемою нового агресивного політичного курсу росії стала доктрина **«руського мира»**. Насправді «руський мир» – це лише фантомне прикриття агресивної експансіоністської політики кремля. Все це нагадує Третій Рейх з його заявами про зверхність арійців, утиски і приниження етнічних німців за кордоном, засилля «унтерменшів» і їхніми намаганнями урівнятися з елітою тощо. Подібна маніпуляція для вождів утверджувала утопічний наслідок, а саме: потребу нового «життєвого простору» для нації, тобто загарбницька війна навсбіч. Для росії ж нові обрані політичні дороговкази – це не тільки втручання в чужі справи скрізь і повсюди, але й своєрідний варіант

комуністичної ідеї, в якій всім «руско-мірним» людям гарантовано процвітання, а після земного життя, в термінології Путіна, – рай. Звісно ж, за рахунок аборигенів, котрі попрямують до пекла. Таким чином, у цьому дикому, атеїстично-релігійному кремлівському нарративі імперська влада забезпечує сама собі своєрідну індульгенцію на виправдання власних злочинів проти людства.

Отже, на експорт – **агресія**, причому в найрізноманітнішій формі: пряме військове втручання, гібридна війна, інформаційне зомбування, економічний шантаж, кібератаки, фізичне усунення «зрадників» тощо. Лінор Горалік, талановита ізраїльська письменниця, колишня дніпрянка, яскравими фарбами змалювала образ сучасної світової рашистської сарани як «психопата с постійною потребою в гіперкомпенсації, з примітивною підлітковою потребою в дрібно-мундальному бандитському самоутвердженні». Але весь трагізм сьогодення полягає в тому, що за цією миршавою поштаттю стоїть жахлива імперська машина, ненаситні амбіції якої у самоствердженні зовсім не обмежуються вуличними бійками. Вона, мов той молох, щоб жити, має пожирати все навкруги. І, нагадаємо, найближча її жадана пожива – це Україна, а за нею і вся Європа.

Йдеться насамперед про старі, заяложені, але психологічно дієві стратегіми: світова змова, зрада, приниження, занепад цивілізації, вселенська катастрофа, власний месіанізм тощо. А навкруги – одні вороги. Хто лише не точить зуби на московію як «спасителя» світу: США, НАТО, сіоністи, хитрі «япошки» і найгірші посеред них – «жидобандерівці». А тому, щоб гідно протистояти міжнародній змові, необхідно озброюватися,

озброюватися і ще раз озброюватися. Лише так можна дати належну відповідь та відсіч усім недоброзичливцям, захистити свої національні інтереси, утвердити «русский мир» як єдиний «правильний» світоустрій загалом.

У **маніпулятивній атаці** на те чи інше суспільство його індивідуальна та колективна пам'ять ставиться в стан ревізії, безжалісної критики та відторгнення, нагромаджений життєвий досвід та раціональність відкидаються як екзистенційні критерії адаптації до світу. Ціннісний вимір життя, нагромаджений власним та родовим життям, підміняється образом нав'язаної, вигаданої суб'єктом впливу, фантомної реальності. Але за цією фантомною реальністю завжди знаходиться замовник і користувач, зазвичай тотожні один одному. Нав'язані суб'єктом впливу для об'єкта світобачення та алгоритм дій стають поживним матеріалом для реалізації намірів ініціатора маніпуляцій.

Тоталітарна, деспотична система не лише позбавляє людей людських прав, насамперед на свободу та власну гідність, але й знеособлює їх. Власна індивідуальність має розчинитися в колективному «ми», в якому існує лише один-єдиний організуючий чинник – верховний правитель. Він є джерелом і носієм всіх чеснот, знань та цінностей, а функція підданих – сприйняття істини та безумовне її виконання. Знеособлення призводить до втрати власного «Я» і розчинення індивіда в колективній міфології. В цій системі приписів вчинки та дії кожного зокрема і всіх разом сприймаються крізь призму заданих стандартів реагування/ігнорування на певну інформацію з наступним поведінковим актом. Все залежить від заданого владою кліше

поведінки для контрольованої людно-сті: послух, лють, ненависть, поклоніння, терпимість, жертва, страждання тощо. Все залежить від цільової установки з боку зверхників та доведенні до мас відповідної моделі поведінки.

Відома дослідниця сутності та злочинів нацизму Ханна Арендт зауважувала, що «для політичної та соціальної науки важливо, що природа тоталітарного уряду і, мабуть, природа кожної бюрократії полягає в перетворенні людей на функціонерів та звичайні гвинтики адміністративного механізму, таким чином знелюднюючи їх» [1, с. 339]. Це робить зрозумілим феномен «**банальності зла**», оскільки в цій матриці буття звірства проти «інших» є прийнятним і схвальним явищем. Це спостерігалось у гітлерівській Німеччині, подібна поведінка притаманна і переважній більшості підданих путінської росії. Але це зовсім не дає злочинцям права уникати відповідальності за скоєні ними злочини, залишає чинним поняття колективної відповідальності та ін.

У системі людської моралі і права усталились загально визнані і прийнятні цінності, вимоги і норми цивілізованого співжиття. Натомість у **тоталітарному суспільстві інформація постає обов'язковим інструментом здійснення як внутрішньої, так і зовнішньої політики**. Для внутрішнього споживача практикується жорстка селекція знань щодо дійсного стану речей як усередині держави, так і поза її межами. Межі селекції визначаються загальною догматикою влади та поточними стратегемами її функціонування. Причому зміст інформації зазвичай біполярний: з одного боку, позитивний, життєствердний, мобілізуючий – для створення відповідного

образу фантомної реальності буття підлеглого населення, з другого – різко негативний, для презентації «іншого світу» як ворожого, нездалого, аморального, агресивного і т. д і т. п. Уярмлена свідомість обивателя незмінно стоїть перед антиномією «добро – зло» і мусить здійснювати вибір на користь бажаного для себе та для своїх близьких суцього. Весь парадокс і вся трагедія бранців кремля полягає в тому, що зміст складових цієї антиномії прямо протилежний їхньому номінуванню: в ній «добро» насправді є злом, а останнє – реальним світом людського життя з можливостями людини бути вільною та безпечною.

Рашизм цілеспрямовано використовує різноманітні засоби мас-медіа для просування власних наративів. Ключове місце при цьому займає потужна система пропаганди, тобто **цілеспрямоване поширення власних ідеологем, цінностей та смислів**. У реалізації відповідних стратегем знакові тоталітарні режими ХХ ст., тобто фашизм і рашизм, практично тотожні у своїх вихідних засадах. В цьому неважко переконавшись, звернувшись до їх типологічного порівняння. І вихідною підставою для цього має слугувати облудна пропагандистська практика ідеолога нацизму Й. Геббельса.

Наприкінці Другої світової війни референт цього «міністра пропаганди» Вільфрід фон Овен виокремив «**декалог пропаганди**» свого шефа; при цьому він наголосив на «Майн кампфі» Гітлера як ідеологічній підставі цих принципів. У концентрованому вигляді сутність цих стратегем така: 1. Пропаганда не мета, а засіб; 2. Пропаганда ігнорує гуманізм та естетику; 3. Пропаганда вимагає професіоналізму; 4. Цілеспрямованість пропаганди; 5. Орієнтація на соціальну

аморфність; 6. Вплив на почуття; 7. Уникання розважальності; 8. Наполегливість та одноманітність пропаганди; 9. Одностороння суб'єктивність пропаганди [4].

Таким чином, нацистська пропаганда відверто використовувала тогочасні інформаційні можливості для нав'язування суспільству заданої власної матриці поведінки та колективних дій, в якій верховенствувала прихована доктрина влади на світове панування. **Брехня має бути настільки неправдивою, щоб в її істинності ні в кого не викликало сумніву.** Цю заповідь Геббельса активно вкручували у масову свідомість, використовуючи ще один свій «винахід», а саме – **принцип 60/40**. Інакше кажучи, в публічному інформаційному посилі аудиторії має бути 60% правдивої інформації, а 40% – цільової маніпулятивної. І саме в цій частині і має міститися **інтерпретаційна модель використаних фактів**. Наприклад, до знань про расову диференціацію людства закладається постулат про «вищість» однієї з них, і слухачі/німці належать саме до неї. Або, спираючись на демографічну географію та розселення населення, отримується висновок про потребу «життєвого простору» для тих самих реципієнтів. А вже сприйняті масою подібні кліше/матриці стають аргументами на користь доктрини про потребу боротьби за їх втілення в життя, наприклад, війни арійців проти слов'ян на свою користь.

Подібна пропагандистська методологія практично тотожна як ідеології комуністичної доктрини, так і догматиці рашизму. З тією, однак, відміною, що акцентувались вже їхні конкретні цілі, мета дій. У першому випадку, наприклад, це світова революція та експропріація експропріаторів, у другому – експансія

«руського мира» у всьому світі. Водночас пропагандистська обрамівка обраної стратегії загарбання використовується ситуативно: не расова нерівність, а класова боротьба, не захоплення країн та народів, а захист «соотечественників» і т. д. і т. п.

Визначальними **інструментами інформаційної політики рашизму** є: 1) жорстка селекція інформації на предмет її відповідності/невідповідності пануючій доктрині влади; 2) створення образу фантомної/метафізичної реальності як образу бажаного/ідеального суспільства і обґрунтування його безальтернативності; 3) кодифікація знання на предмет істинності/неістинності згідно з офіційною догматикою. Утвердження в масовій свідомості офіційної інформаційної матриці відбувається за допомогою різноманітних засобів, зокрема: а) терору/розбою з відповідними насильницькими діями щодо об'єктів впливу; б) інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ІПСО) як цілеспрямованої акції з утвердження бажаних наративів у гуманітарному просторі. В останньому випадку, крім селекції існуючих фактів, застосовується використання вигаданих/недійсних подій з наступним творенням тих чи інших конструктів з цільовою інтерпретацією запропонованих наративів.

Головний метод обґрунтування ідеології рашизму – **апологетичний**. Наукові висновки підміняються суб'єктивними твердженнями, яким надають статусу істинних. Засобом подібної трансформації є нав'язування певної світоглядної позиції, котра включає прийняття певних тверджень як переконань та вироблення особистої довіри до джерела запропонованих догматів. Внаслідок цього

формується віра в істинність мовленого дискурсу незалежно від того, яким він є насправді. Подібний наратив не піддається об'єктивній практичній перевірці і логічному доведенню, оскільки в його структурі відсутня сама можливість заперечення. Захист і виправдання тих чи інших постулатів наративу ґрунтуються на апеляції до вищого смислу і мети діяльності його носія. Подібна трансцендентність вихідних підстав уможливорює цілковите знеособлення об'єктів впливу з подальшою їх кооперацією в колективну субстанцію дії. Такому наративу імпліцитно притаманні конструктивні центри-організатори, навколо яких вилаштовується вся необхідна «доказова» база для публічної легітимізації будь-яких дій держави, включно з протиправними та незаконними, котрі набувають у такому вигляді сакрального значення.

У публічному просторі, причому як стосовно внутрішнього споживача, так і міжнародної спільноти, рашизм продукує різноманітні **технології маніпулятивного впливу**. Мета цих процедур – створити бажаний імідж для власних дій та виправдання для вчиненого. Потік дезінформації з декларацією ситуативних наративів покликаний також відвернути увагу від справжніх намірів та дій рашизму.

Відомий семантик та політолог Ноам Чомскі у розпал «холодної війни» виокремив і оприлюднив **перелік базових стратегем маніпулювання населенням засобами мас-медіа**. До цього списку увійшли такі позиції: 1. Стратегія відволікання уваги. 2. Метод «проблема-реакція-рішення». 3. Поступова стратегія прийняття. 4. Посилення почуття власної провини. 5. Відстрочка виконання обіцяного. 6. Звернення до народу як

до дітей. 7. Використання емоційного аспекту. 8. Тримати людей у невігластві. 9. Підштовхнути громадськість насолоджуватися посередністю. 10. Вони знають людей краще, ніж самі люди знають себе [19].

Рашизм повною мірою використовує брудний потенціал маніпулятивної декалогії. **Стратегія відволікання уваги** постає основним методом контролю за масовою свідомістю. Для цього на потребу замовника використовуються будь-які ситуативні стратегеми, починаючи від обіцяного комуністичного раю, але в далекому майбутньому, і закінчуючи неодмінним пошуком ворогів, котрі заважають здійсненню подібних прожектів. **Метод «проблема-реакція-рішення»** – один з улюблених для тоталітаризму: в публічний простір задається посил про певну соціальну/етнічну/майнову та ін. спільноту, котра «гальмує» процвітання соціуму. І, на «вимогу» народу, її елімінують як таку, використовуючи класичні засоби насильства: депортацію, репресії, ув'язнення, позбавлення прав, геноцид тощо.

Поступова стратегія прийняття відповідного рішення – призвичаєння аудиторії до його неодмінності, опредметнення задуманого як конче потрібного; яскравим прикладом цього може бути стратегема рашистів про «ущемленіє» прав «руських» в Україні і необхідність їх визволення від «нацистів». **Посилення почуття власної провини** є своєрідним продовженням попередньої моделі, коли жертва агресії перекладає відповідальність за вчинені злочини насильником на себе саму – настільки задураненим виявився її мозок попередніми навіюваннями. В цьому ж маніпулятивному ключі знаходиться і **відстрочка виконання**

обіцяного та звернення до народу як до дітей. В обох випадках працює метод «обіцянки-цяцянки», коли медіатор повідомлення сприймається як носій абсолютної істини та можливостей, а його слово для споживача інформації є непорушним та твердим. У даному випадку віра переважає як розум, так і емпірію навколишньої реальності. Зрозуміло, що ініціатор такого «дару» забуває про нього при найменшій можливості, не забуваючи при цьому час від часу тішити маси новими благами сподіваннями. Подібні маніпуляції цілковито ґрунтуються на використанні емоційного аспекту світосприйняття, за яким раціональні докази, злиденна предметність буття тощо постають фантомними, а запропоновані метафізичні конструкції у вигляді мрії – як бажана реальність. Своєрідною онтологічною підставою ефективності подібних процедур є **тримання людей у невігластві.** І для цього задіюються найрізноманітніші суспільні сфери: убогість освіти, нищість культури, ізоляціонізм від світу, інформаційний монополізм і т. п. Цільова спрямованість подібної політики – формування культу стереотипності, невиразності, **підштовхнути громадськість насолоджуватися посередністю,** причому насамперед своєю власною.

На тлі подібних «еталонів» суспільної свідомості про себе самих як «сміття» **героїзовані образи «вождів»** мають набувати для широких мас ідеальності та божественності. Зрештою, десята заповідь Ноама Чомскі підсумовує, що вони, ці автократи, **знають людей краще, ніж самі люди знають себе.** Подібним чином реципієнти сприйняття практично повністю втрачають власну суб'єктність, причому як на рівні окремих індивідів,

так і відповідних спільнот (соціальних, професійних, релігійних, етнічних тощо). Відповідно для владних структур вони постають слухняними виконавцями будь-яких їхніх забаганок і утопій, не відчуваючи при цьому ніяких докорів сумління за вчинювані злочини. А будь-які спроби тих чи інших проявів незгоди чи навіть сумнівів у правильності діяного закінчуються для таких «дисидентів» жорсткими засобами примусу та кари.

Для рашизму публічним інструментарієм впливу на громадську думку, причому для різних адресатів, є **газлайтинг.** Це досить модерне поняття, але витoki самої процедури та її сутність криються ще в античних часах, зокрема в філософії софістики. Прихильники цієї течії ставили під сумнів істинність очевидного (апріорного) знання, доводили некоректність емпіричного досвіду, навіть – законів формальної логіки. Використовуючи різноманітні словесні конструкції (викрутаси, алогізми, парадокси тощо), спонукували реципієнта до певних висновків. А потому, на тій же доказовій базі, доводили неістинність зроблених попередніх узагальнень. Цей принцип широко використовується в суддівській практиці, зокрема в прокурорській та адвокатській, а для філософії відіграв значну евристичну роль як у розвитку формальної, так і логіки наукового пізнання. Але якщо для софістів словесні абракадабри та покручі слугували засобом демонстрації могутності людського розуму, то для маніпуляторів вони є інструментом досягнення корисливої мети: для шахраїв – економічної, для ловеласів – чуттєвої, для політиків – владної та ін.

У сучасному публічному просторі **газлайтинг – одна з форм психологічної**

маніпуляції людською свідомістю різноманітними засобами, метою якої є введення об'єкта впливу у стан неадекватності, негідності та нікчемності власного життя та свого сприйняття буття. Певною мірою газлайтинг є дієвим інструментарієм для формування у жертв насильства стану стокгольмського синдрому. Але його методологія і стратегіями поширюються насамперед на потенційних жертв, тобто на коло сприймачів, котрі ще знаходяться в стані душевної рівноваги і не стали об'єктами відвертої агресії. Після розпаду СРСР всі свої втручання у внутрішні справи нових незалежних держав росія розпочинала з потужної інформаційної кампанії, котра передбачала створити всередині них відповідний інформаційно-світоглядний клімат, сприятливий для реалізації планів агресора.

Сучасні газлайтери своєю прихованою метою визначають **психологічний контроль над суб'єктами сприйняття**, котрий, у кінцевому підсумку, стає психологічним насильством над ними. Початковою стадією є **оприлюднення** в публічному полі певної ідеї/проблеми. Люди зазвичай спочатку зустрічають новий інформаційний модус з цікавістю, але насторожено. Далі вони реагують нерозумінням, несприйняттям запропонованого, навіть – відторгненням почутого, побаченого, донесеного від певного джерела. Важливою складовою подачі матеріалу є його **емоційність**, зокрема ритміка циклів «спокій-наголосокрик-спокій». Таким чином, в індивіда постають сумніви щодо певної проблеми. Посіяні зерна бур'яну брехні мають тенденцію до закріплення на певному ґрунті, особливо в умовах відсутності будь-якої іншої, насамперед достовірної,

інформації на задану тему. Сумніви породжують сум'яття, невпевненість, невизначеність, стан дискомфорту. А **депресія** не стимулює до творчих дій об'єкта впливу, навпаки, штовхає його до апатії та бездіяльності. Тим часом тиск триває, продовжуються постійно і методично нові вкиди, котрі стають уже звичними. Вони і постають частиною певного інформаційного поля (шуму/хаосу) як неодмінна частина повсякдення.

Професійні рашисти-маніпулятори використовують будь-які засоби впливу на свідомість потенційних жертв. Найперше – це **приниження, знецінення об'єкта впливу**, наголошення на його нікчемності та мізерності і водночас шкідливості для інших. Таким чином, здійснюється своєрідний напад і на окремого індивіда, і на всю його спільноту. Рашисти використовують для пониження українців будь-які засоби: люту іронію, сарказм, гіперболу тощо. При цьому носіям цих рис приписують різноманітні – вигадані чи справжні – огидні вчинки та дії на кшталт обзивання «фашистами» та «нацистами», особливо на тлі власних історичних наративів про виключну роль росії у перемозі над ними. Ворожість та ціннісна агресія московських рупорів збиває пересічного обивателя з пантелику, змушує його повірити бодай у частину сказаного. А наукові контраргументи проти пропагандистів цинічно ігноруються та відкидаються як начебто вигадки хитрого «салоїда». Зрештою, може відбутися переоцінка власного «Я» з подальшою трансформацією індивіда в слухняну ляльку кремлівських карабасів.

Логічне продовження подібної ІПСО, її козирна фішка, джокер – **пропозиція, від якої людина не в змозі відмовитися.**

Йдеться про певну **модель розв'язання проблеми**, котра вимальовується напрочуд яскравими, барвистими кольорами, але по суті своїй є оманюю, тобто брехнею та обманом. Але споживач отримує мрію, фантомну реальність, котра ілюзорно виправдовує і прикрашає його життя. Це може бути рай на землі у вигляді світлого майбутнього (комунізму), процвітання «руського мира», крах нацизму і жидобандерівців, трактир біля ізби, ідеальна красуня, з якою можна чинити будь-які забави та неподобства, жахи для ненависного сусіда-багатія, блаженство в Криму і т. д. і т. п. Інакше кажучи, створюється модель щасливого життя, причому для всіх неофітів разом і кожного з них зокрема. **Соціальний неспокій вгамовується створенням образу сакрального: ідеалу, котрий чіткою матрицею буття заповнює свідомість, навіть – підсвідомість індивідів.**

Зрозуміло, у людини завжди мусять бути вибір, особливо щодо того, як утверджуватися і жити у цьому світі. Але глибинна сутність рашизму як ідеології, а тоталітаризму як політичного устрою якраз і полягає в тому, що піддані імперії позбавлені будь-якого права на вільний вибір бажаного варіанта розвитку подій тощо. Аргументи влади в такому випадку зводяться до застосування примусу до виконання директив і насильства, репресій та фізичного знищення – щодо неугодної чи нелояльної частини населення. В своїх крайніх варіантах йдеться навіть про різноманітні форми геноциду, коли масові злочини вчиняють проти певної спільноти: етносу, конфесії, соціальної чи професійної страти та ін. Подібним чином на імперській мапі рашистів зникли десятки етносів та національних мов, інтелектуальна еліта,

землевласники, промисловці, фінансисти тощо. Натомість розквітла система ГУЛАГу та тюрем, каральних та партійних органів, ідейний абсолютизм та догматизм, запанували в розкоші владні прошарки та їхні слуги-холопи. Саме подібна модель тоталітарного режиму віками намагалась знищити Україну, саме ця гідра руйнує і споганює нашу країну нині.

Висновки. Рашизм є державною ідеологією і практикою московії. Він закоріненений у традиціях східного деспотизму з освяченням правителя релігією, централізованим управлінням, безправ'ям населення та державною власністю на всі ресурси, включаючи людські. Визначальними інструментами інформаційної політики рашизму є: жорстка селекція інформації на предмет її відповідності/невідповідності пануючій доктрині влади; створення образу фантомної/метафізичної реальності як образу бажаного/ідеального суспільства й обґрунтування його безальтернативності; кодифікація знання та цінностей на предмет істинності/неістинності згідно з офіційною догматикою.

Для видимості істинності дискурсів влади, особливо для зовнішнього споживання, широко використовується метод спекулятивних наративів. Сутність його полягає в поширенні інформації, котра не ґрунтується на реальних чи частково дійсних фактах. При цьому здійснюється некритична конверсія знання про один об'єкт на інший. Наслідком постає підміна смислів і значення цього об'єкта/події із наступною кодифікацією його як нетотожного самому собі. Так відбувається, наприклад, у випадку із стокгольмським синдромом, коли вина за злочин покладається на саму жертву.

Рашизм масово використовує аберацію смислів на потенційний об'єкт свого впливу власних агресивних зазіхань та дій. Таким чином, свій неспровокований повномасштабний напад на Україну подається як самозахист від неї самої чи навіть усього західного світу. А жертви своєї політики приписуються найрізноманітніші негативні ознаки, включно з офіційно засудженими міжнародним співтовариством (нацизм, геноцид, сепаратизм і т. д.), щоб мати позірне виправдання своїх протизаконних дій.

Ідеологія і практика рашизму становлять будівельний остов сучасного російського тоталітаризму. Лицемірна політика людиноненависницького режиму має стати неприйнятною і несприйнятною для цивілізованого людства, а її очільники, виконавці та носії отримати належну правову оцінку і понести за вчинене кримінальну відповідальність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арндт Ханна. Айхман в Єрусалимі. Розповідь про банальність зла / пер. з англ. Антона Котенка. Видання друге, виправлене. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2021. 376 с.
2. Горбулін Володимир, Бадрак Валентин. Над прірвою. 200 днів російської війни. Київ: Вид-во «Брайт Букс», 2022. 280 с.
3. Гуцало Є. П. Ментальність орди: статті. Київ: Києво-Могилянська академія, 2007. 205 с.
4. Дев'ять принципів пропаганди: референт доктора Геббельса сформулював кредо свого шефа. URL: <https://upmp.news/ua-in-ukraine/dev-yat-printsipiv-propagandi-referent-doktora-gebbelsa-sformulyuvav-kredo-svogo-shefa/> (дата звернення: 11.01.2019).
5. «Денацифікація» по-кремлівськи: росіяни оприлюднили програму геноциду українців. *Укрінформ*. 20 травня 2022 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricuarazom/3451395-denacifikacia-pokremlivski-rosiani-opriludnili-programu-genociduukrainciv.html> (дата звернення: 05.03.2023).
6. 10 головних наративів російської пропаганди, що супроводжували напад на Україну. *Rfi*. 13/01/2023. URL: <https://www.rfi.fr/uk/mjznarodni-novini/20230113-> (дата звернення: 12.03.2023).
7. Заборонити рашизм / В. Огнев'юк, В. Андреев, В. Брехуненко, М. Відейко, Б. Гуменюк, І. Гирич, Л. Масенко, Ю. Митрофаненко, В. Огризко, О. Палій, В. Піскун, П. Полянський, В. Сергійчук, П. Чернега; за заг. ред. В. Піскун. Київ: Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. 252 с.
8. За Ідентичність і Незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі. У двох книгах /відп. ред. Валерій Смолій; упоряд.: Геннадій Бор'як, Олексій Ясь. Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2022. Книга 1. 800 с.; книга 2. С. 801–1552.
9. Конквест Р. Жнива скорботи: радянська колективізація і голодомор / пер. з англ. Київ: Либідь, 1993. 384 с.
10. Крисаченко В. С. Ідеологія і практика рашизму: реконструкція витоків та імперська сутність. *Українознавство*. 2023. № 4 (89). С. 8–23.
11. Лисенко О. Є., Маєвський О. О. Дегуманізація образу українців у російському пропагандистському дискурсі: нарис / за ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2023. 82 с.
12. Мельниченко Анастасія. 14 ознак фашистського режиму в Росії за Лоуренсом Бріттом. *Перевірте самі*. URL: <https://zmina.info/columns/14-oznak-fashystskogo-rezhymu-v-rosiyi-za-lourensom-brittom-perevirte-sami/> (дата звернення: 22.03.2022).
13. Попович Мирослав. Червоне століття. Київ: АртЕк, 2007. 888 с.
14. Постанова Верховної Ради України про Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних

і людиноненависницьких» від 2 травня 2023 р. № 3078-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-20#Text>

15. Режим Путіна: переважаючий-2018 / М. М. Розумний (заг. ред.), Я. В. Бережний та ін. Київ: НІСД, 2018. 480 с.

16. Снайдер Тімоті. Шлях до несвободи. Росія, Європа, Америка / пер. з англ. Львів: Вид-во «Човен», 2020. 392 с.

17. Штепа П. Московство: його походження, зміст, форми й історична тяглість. Видання п'яте. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2005. 412 с.

18. Якубова Л. Д. Рашизм: Звір з безодні / НАН України. Інститут історії України. Київ: Академперіодика, 2023. 318 с.

19. Chomsky N. Cartesian linguistics: A chapter in the history of rationalist thought. New York; London: Harper, 1966. 119 p

REFERENCES

1. ARENDT, H. (2021). *Eichmann in Jerusalem. A Story About the Banality of Evil*. 2nd ed., corr. Kyiv: SPIRIT AND LETTER, 376 p. [in Ukr.]

2. HORBULIN, V., BADRAK, V. (2022). *Over the Abyss. 200 Days of the Russian War*. Kyiv: Bright Books Publishing House, 280 p. [in Ukr.]

3. HUTSALO, Ye. (2007). *Horde Mentality: Articles*. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy, 205 p. [in Ukr.]

4. *Nine Principles Of Propaganda: Dr. Goebbels' Referent Formulated the Credo of His Boss*. (2019). [online] Available at: <https://upmp.news/ua-in-ukraine/dev-yat-printsipiv-propagandi-referent-doktora-gebbelsa-sformulyuvav-kredo-svogo-shefa/> [Accessed 11 January 2019]. [in Ukr.]

5. "Denazification" in the Kremlin Way: the Russians have Made Public the Program of Genocide Ukrainians (2022). [online] *Ukrinform*. May 20, Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubricuarazom/3451395-denacifikacia-pokremlivski-rosiani-opriludnili-programu-genociduukrainciv.html> [Accessed 03 May 2023]. [in Ukr.]

6. 10 Main Narratives of Russian Propaganda Accompanying the Attack on Ukraine. [online] *Rfi*. 13/01/2023. Available at: URL: <https://www.rfi.fr/uk/international-news/20230113-> [Accessed 12 March 2023]. [in Ukr.]

7. OHNEVIUK, V., ANDRIEIEV, V., BREKHUNENKO, V., et al. (2023). *Ban Rashism*. Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 252 p. [in Ukr.]

8. SMOLII, V., ed., BORIAK, H., YAS, O., comp. (2022). *For Identity and Independence. Russia's War against Ukraine: Historical Background, Geopolitical Parallels*. In two Books. Kyiv: LLC "Klio Publishing House", Book 1, 800 p.; Book 2, 801-1552 p. [in Ukr.]

9. CONQUEST, R. (1993). *Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and Famine*. Kyiv: Lybid, 384 p. [in Ukr.]

10. KRYSACHENKO, V. (2023). Ideology and Practice of Rashism: Reconstruction of the Origins and Imperial Essence. *Ukrainoznavstvo (Ukrainian Studies)*, № 4 (89), pp. 8-23. [in Ukr.]

11. LYSENKO, O., MAIEVSKYI, O. (2023). *Dehumanization of the Image of Ukrainians in the Russian Propaganda Discourse: An Essay*. Institute of History of Ukraine. Kyiv: Institute of History of Ukraine, 82 p. [in Ukr.]

12. MELNYCHENKO, A. (2022). *14 Signs of a Fascist Regime in Russia According to Lawrence Britt. Check it by Yourself*. [online] Available at: <https://zmina.info/columns/14-oznak-fashystskogo-rezhymu-v-rosiyi-zalourensom-brittom-perevirte-sami/> [Accessed 22 March 2022]. [in Ukr.]

13. POPOVYCH, M. (2007). *Red Century*. Kyiv: ArtEk, 888 p. [in Ukr.]

14. *Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine On the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Use of the Ideology of Rashism by the Political Regime of the Russian Federation, Condemnation of the Foundations and Practices of Rashism as Totalitarian and Misanthropic" as of May 2, 2023 No. 3078-IX*. [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-20#Text>. [in Ukr.]

15. ROZUMNYI, M., BEREZHNYI, Ya.,

eds., et al. (2018). *Putin`s Regime: Reboot-2018*. Kyiv: NISS, 480 p. [in Ukr.]

16. SNYDER, T. (2020). *The Road to Unfreedom. Russia, Europe, America*. Lviv: Choven Publishing House. 392 p. [in Ukr.]

17. SHTEPA, P. (2005). *Muscovite: its Origin, Content, Forms and Historical Continuity*. 5th ed. Drohobych: Renaissance Publishing Company, 412 p. [in Ukr.]

18. YAKUBOVA, L. (2023). *Rashism: Beast from the Abyss*. NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine. Kyiv: Akadempriodika, 318 p. [in Ukr.]

19. CHOMSKY, N. (1966). *Cartesian Linguistics: A Chapter in the History of Rationalist Thought*. New York; London: Harper, 119 p. [in Eng.]

Осердьовою ідеологемою нового агресивного політичного курсу росії стала доктрина «русского мира». Насправді «русский мир» - це лише фантомне прикриття агресивної експансіоністської політики кремля. Все це нагадує Третій Рейх з його заявами про зверхність арійців, утиски і приниження етнічних німців за кордоном, засилля «унтерменшів» і їхніми намаганнями урівнятися з елітою тощо. Подібна маніпуляція для вождів утверджувала утопічний наслідок, а саме: потребу нового «життєвого простору» для нації, тобто загарбницька війна навсїбіч.